

seyin'in yaşadığı dönemle ona mensup olduğunu iddia edenler arasında büyük bir zaman boşluğu vardır ve dolayısıyla Celâliyye'nin tarihi oldukça karanlıktır.

Aslında Cemâleddîn-i Sâvî'nin (ö. 630/1232-33) **çârdarb*** âdabını benimseyenlerin arta kalanlarından bir zümre olan Celâliyye tarikatı mensupları, Cevlakiler gibi Allah'a yönelik için nefislerini öldürmeyi sağlamak amacıyla toplumun gelenek ve göreneklerine aykırı tutum ve davranışlarda bulunurlar, gerek bu davranış gerekse kılık ve kıyafetlerine karşı toplumun gösterdiği tepkiden etkilenmedikleri zaman nefislerini öldürdüklerine inanırlardı. *Bustânü's-seyâha* müellifi Zeynelâbidîn-i Şîrvânî (ö. 1253/1838) Celâîlîler'in kendilerini Şîî saydıklarını, ilk üç halife ile Emevîler'e küftüklerini söyler. Şîrvânî'ye göre Celâîlîler namaz, oruç gibi ibadetle ilgili hususları bilmedikleri gibi sûfilere has riyâzet, mücahede, zikir, evrâd ve murakabeden de habersizdirler. Başta esrar ve afyon olmak üzere her türlü uyuşturucu madde ve içki kullanırlar, bazıları yılan ve akrep gibi canlıları yer, yılda bir defa kapı kapı dolaşip dilenmeyi gerekli sayarlardı. Mal biriktirmeyen ve evlenmeyen, "Kadın haram, lokma helâl, dem Seyyid Celâl'in demidir" diyen Celâîlîler, şeyhlerinin sabah abdest alıp kibleye dönerek tarikatlarının büyüklüğünü anmasını ibadet sayarlardı. Celâîlîler'in bir pîrleri, bir de mürşidleri vardı. Pîrin görevi irşad ve telkinde bulunmaktı. Seyyid Celâl'in torunlarından olan mürşid Uç'ta oturur, Celâîlî dervişleri yılda bir defa onun yanına giderek kendisinden niyazda bulunurlardı. Aynı müellif, Seyyid Celâleddin Hüseyin el-Buhârî'nin yaşadığı ve öldüğü Uç şehri sakinlerinin Celâîlî dervişlerinden ibaret olduğunu kaydediyor. Kalenderîler'in bir kolu özellikle Hindistan'da Celâliyye diye tanınmışlardır. Muhtemelen Zend hânedanının (1750-1794) son dönemlerinde yaşayan Celâîlî şeyhlerinden Gulâm Ali Şâh-ı Celâîlî müntesiplerinden bir kol Kaçarlar döneminde (1779-1924) Dervîşân-i Devregerd-i Celâîlî adını almıştır. Gulâm Ali Şâh-ı Celâîlî tarikata Şîîliği hâkim kılmış, Haydariyye ve Ehl-i Hakk'ın etkisi altına sokmak suretiyle de onu eski hüviyetinden uzaklaştırmıştır.

Ma'sûm Ali Şâh Celâîlîler'in çârdarb olup dünyayı gezdiklerini, bazılarının ne bulurlarsa pîrlere götürdüklerini, hıdayet için pîrlerin huzuruna gittiklerinde para ve eşya olarak neleri varsa

orada bıraktıklarını, ondan sonra kendilerine bir külâh verildiğini, bu külâhı başlarına koyup şecerelerini de boyunlarına astıklarını, Azrâil can almaya geldiğinde çok çirkin olan yüzünü görmemek için külâhı gözlerine kadar indirdiklerini, pîrlerin müridlerinin hanım ve kızlarından gayri meşrû bir şekilde faydalandıklarını, müridlerin de bunu hoş karşıladıklarını bildirir (*Tarâ'îk*, II, 525). Ni'metullâhiyye tarikatına mensup olan Ma'sûm Ali Şâh'ın ifadesine göre, Zendler döneminin sonlarına doğru İsfahan'da bulunan bir Dervîşân-i Devregerd-i Celâîlî grubunun uygunsuz davranışları yüzünden diğer dervişler ve özellikle Ni'metullâhiyye mensupları da Zend hânedanının gazabına uğramıştır. Cemâleddîn-i Sâvî'nin izinden gidenler gibi Celâîlîler de baş, kaş, sakal ve bıyıklarını tıraş etmeyi tarikatlarının ilkeleri arasında sayarlardı. *Tırâşnâme* adlı mesnevi ile bazı risâlelerde çârdarbin nelere delâlet ettiği anlatılmaktadır. Bir yoruma göre çârdarb, tâlibin dünya sevgisini kendi varlığından kovduğunu, yürürlükte olan âdetlere değer vermediğini gösterir.

Celâliyye tarikatı Hâksâriyye, Düde-i Acem, Ehl-i Hak, Gulâm Ali Şâh Celâîlîleri gibi büyük ölçüde inanç ve uygulama farklılıkları taşıyan birçok kola ayrılmıştır.

Genellikle cahil olan tarikat mensupları inanç, âdâb ve meslekleriyle ilgili konuları sır olarak kabul ettikleri için tarikat hakkında bizzat kendileri tarafından yazılı bilgi intikal ettirilmemiştir. Dolayısıyla bu konudaki bilgiler kendileri dışındaki yazarların anlattıklarıyla sınırlı kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Zeynelâbidîn-i Şîrvânî, *Bustânü's-seyâha* (nşr. Seyyid Saîd-i Tabâtabâî), İsfahan 1342 hş., s. 152 vd.; Seyyid Muhammed Ali Hâceddin, *Keş-kûl-i Hâksârî*, Tebriz 1360 hş., tür.yer.; Ma'sûm Ali Şâh, *Tarâ'îk*, II, 525.

ZEHRÂ TÂHİRÎ HAKÎMÎ

CELÂLÜDDEVLE

(جلال الدولة)

Ebû Tâhir Celâlûddeve b. Bahâiddevle
(ö. 435/1044)

Irak Büveyhî hükümdarı
(1025-1044).

383'te (994) doğdu. Babaları Bahâiddevle'nin 403'te (1012) vefatı üzerine ağabeyi Emîrû'l-ümerâ Sultânûddeve Celâlûddeve'yi Basra valiliğine tayin et-

ti. Celâlûddeve, Sultânûddeve'nin 415'te (1024) ölümüne kadar burada kaldı. Onun ölümü üzerine Celâlûddeve emîrû'l-ümerâ ilân edildi. Ancak bazı devlet adamları Sultânûddeve'nin oğlu Ebû Kâlicâr'ın emîrû'l-ümerâ olmasını istiyorlardı. Bu tereddüt devresinde hutbelerde adının ve unvanlarının zikredilmediğini öğrenen Celâlûddeve Bağdat üzerine yürüdü. Ancak Abbâsî halifesine bağlı kuvvetlerce durdurulunca Basra'ya çekildi. Daha sonra halifenin ordusundaki Türk emîrlerin daveti üzerine Bağdat'a girdi (418/1027). Sultânûddeve'nin oğlu Ebû Kâlicâr bazı emîrlerin teşvikiyle Celâlûddeve'ye karşı hasmâne tavırlar takındı. İkiisi arasındaki şiddetli mücadeleye halifenin ordusunda görevli olan Türkler de katıldılar. Sonunda Celâlûddeve Bağdat'a hâkim oldu.

Daha sonraki yıllarda hilâfet ordusunun nüfuzlu emîrlerinden Bars Togan Celâlûddeve'yi Bağdat'tan uzaklaştırarak Ebû Kâlicâr'ı davet etti. Ancak Celâlûddeve Dübeyş b. Ali ile anlaşarak Bars Togan'ı mağlûp etti ve esir alarak öldürttü. Bu gelişmeler üzerine Ebû Kâlicâr Celâlûddeve ile anlaşmaya mecbur kaldı; bu arada Celâlûddeve'nin kızı Ebû Kâlicâr'ın oğlu ile evlendirildi. Bu durum Celâlûddeve'nin iktidarını güçlendirdi ve yıllardan beri özlemini duyduğu "şehinşâh" unvanına kavuştu.

Tuğrul Bey Celâlûddeve'ye bir elçi göndererek Irak'a gelmek niyetinde olduğunu bildirdi. Ayrıca Tuğrul Bey Celâlûddeve'den halife Kâim-Biemrillâh ve Bağdat halkına âdil davranmasını istiyordu. Kâim-Biemrillâh — Tuğrul Bey yaklaşmasının kendisi için doğuracağı tehlikeyi sezen Celâlûddeve, halifeye karşı daha mutedil bir siyaset takip etmeye mecbur kaldı. Celâlûddeve yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak 5 Şâban 435 (8 Mart 1044) tarihinde vefat etti (İbnü'l-Cevzî, VIII, 118; İbn Kesîr, XII, 52; İbnü'l-Esir'e göre [IX, 516] 6 Şâban 435'te ölmüştür) ve Adudûddeve ile Bahâiddevle'nin Bağdat'tan Necef'e nakledilmeden önce defnedildikleri Dârülmemleke'deki evinde toprağa verildi.

Korkak ve âciz bir hükümdar olan Celâlûddeve, kendisini Bağdat'a davet eden Türk askerleri üzerinde hiçbir zaman otorite kuramadı. Emîrû'l-ümerâlık dönemi hemen her yıl çıkan askerî isyanlar ve ayyâr*ların çapulculuklarıyla geçti. 423-431 (1032-1040) yılları arasında en az beş defa sarayını terketmek zo-

runda kalan Celâlüddeve bunların ikisinde Kerh'teki Alevîler'in nakibine sığınmış, üç defa da vassâl emîrlerden ve diğer hükümdarlardan yardım istemiştir. 423'teki (1032) isyan sırasında veziri Amîdûddeve askerler tarafından yakalanıp sokaklarda sürüklendiği gibi kendisi de benzeri veya daha kötü durumlarla karşılaşmıştır. Ayyârlar ve be-devîler halkın malını yağmalayarak ve yol keserek ülkede huzur bırakmamışlardır. Hatta ayyârlar, reisleri Burcumî adına hutbe okunmasını isteyecek kadar ileri gitmişlerdir. Öldüğünde nüfuz ve hâkimiyeti sadece Bağdat ve çevresine münhasır kalmıştı. Vâsıt, oğlu el-Melikü'l-Azîz'in elindeydi. Basra ve Hûzistan Ebû Kâlicâr tarafından topraklarına katılmıştı.

Celâlüddeve oyun ve avcılığa, özellikle çevgâna düşkündü. İyi bir hattat ve samimi bir Şîî idi. Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'in türbelerini ziyarete giderken onlara saygısından dolayı en az 1 fersahlık (6-8 km.) mesafeyi yürüyerek katederdi. Meşhur edip Nasr b. Ya'kûb ed-Dîneverî ile Şâfiî fakihî Mahmûd b. Hasan el-Kazvî'nin onun yakın dostlarıydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Azîmî Tarihî (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler: h. 430-538) (trc. ve nşr. Ali Sevim), Ankara 1988, s. 6-7; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VIII, 35, 57, 64, 72-73, 78-79, 82-83, 89, 91, 104-105, 116-118; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 361-362, 366, 374, 408, 430-431, 446, 453, 455, 459, 471, 489, 514, 516; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, II, 166; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVI, 250 vd.; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 52; Mafizullah Kabîr, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 102-109; H. Busse, *Chalif und Grosskörnig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, s. 91, 96, 102, 103, 139, 187, 211, 232, 324, 336, 370, 398, ayrıca bk. İndeks; M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 36-37; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihî*, s. 119 vd.; Abdülmecîd Ebû'l-Fütûh Bedevî, *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-fikrî*, Cidde 1403/1983, s. 178, 198; K. V. Zetterstéen, "Celâlüddeve", *İA*, III, 60-61; a.mlf., "Djalâl al-Dawla", *El²* (İng.), II, 391; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Büveyh", *DMBİ*, I, 632.

AYDIN TANERİ

CELÂLZÂDE MUHYİDDİN AMÂSÎ

Fâtih Sultan Mehmed devrinde
şöhret bulan Osmanlı hattatı.

Amasyalı olup meşhur hattat Celâl Amâsî'nin oğlu, Cemal Amâsî'nin kardeşi, Şeyh Hamdullah'ın halazadesidir. Amasya'da valilik yapan Şehzade II. Bayezid'in sanatkârları teşvik ve himaye

etmesi sonucu bir kültür ve sanat merkezi haline gelen bu şehirde yetişmiştir. **Aklâm-ı sitte**'yi babasından öğrenerek icâzet aldı. İçinde bulunduğu çevrenin hat sanatına olan rağbet ve desteğiyle kendini yetiştirerek Fâtih devrinin (1451-1481) ünlü hattatları arasına girdi.

Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmakla beraber Celâlzâde'nin 'yaklaşık 100 yıl yaşadığı ve Kanûnî Sultan Süleyman zamanında da hayatta olduğu bilinmektedir. *Gülzâr-ı Savâb*'da kaydedildiğine göre Kanûnî cülusunun ilk aylarında, dedesinin dostu Şeyh Hamdullah'ı saraya davet ederek kendisinden bir Mushaf-ı Şerif yazmasını istedi. Hamdullah ihtiyarlığını ileri sürerek Celâlzâde'yi tavsiye etti. Bunun üzerine Celâlzâde Amasya'dan davet edilerek bir mushaf yazmakla görevlendirildi. Mushafın yazılması bittikten sonra kendisine 1000 filori câize verildi. Ayrıca İstanbul'da kalması için yapılan teklifi kabul etmeyip memleketine döndü ve orada vefat etti.

Anadolu'nun yedi büyük hat üstadından biri kabul edilen Celâlzâde Muhyiddin'in yazısının bilinen tek örneği, Ekrem Hakkı Ayverdi koleksiyonunda bulunan nesih hatla yazılmış "Kaşidetü'l-bür'e"-dir. XV. yüzyıl Osmanlı hattının karakterini taşıyan bu eser, onun Yâkût el-Müstasımî yolundan farklı, daha sevimli ve yuvarlak harfleriyle yeni bir üslûbun sahibi olduğunu göstermektedir. *Menâkıb-ı Hünerverân*'da, "Celâloğlu ki hattât-ı cihândır / Nazîri gelmemiş nesh ü celîde" beytiyle onun nesih ve celîde üstat olduğu ifade edilmektedir.

Celâlzâde Muhyiddin Amâsî'nin nesih hatla istinsah ettiği Kaşidetü'l-Bürde'nin ilk sayfası (Ayverdi, *Fatih Devri Hattatları*, rs. 27)

BİBLİYOGRAFYA :

Âlî, *Menâkıb-ı Hünerverân*, s. 30; *Gülzâr-ı Savâb*, s. 19; Suyolcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 116; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 515; Mustafa Hilmi Efendi, *Mizânü'l-hat*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 812, s. 142-143; Habib, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1306, s. 82, 83; Fevzi Olcay, *Amasya Meşâhiri*, İÜ Ktp., TY, nr. 9382, s. 150; *Amasya Tarihî*, I, 222; Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları*, s. 47, 48; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihî*, II, 515.

MUHİTTİN SERİN

CELÂLZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ

(ö. 975/1567)

Osmanlı tarihçisi, nişancı.

"Koca Nişancı" lakabı ile şöhret bulmuştur. Meslek hayatı Rumeli'nin çeşitli kazalarında geçen Tosyalı Kadî Celâleddin'in (ö. 935/1528) üç oğlunun en büyüğüdür. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber kendisi *Selîmnâme* adlı eserinde, 964'te (1557) nişancılıktan emekli olduğunda yaşının yetmişe yaklaştığını belirttiğine göre 895-896 (1490-1491) yıllarında doğduğu kabul edilebilir. Medrese tahsilini Sahn-ı Semân dânişmendliğine kadar sürdüren Celâlzâde Mustafa, 922'de (1516) Vezir Pîrî Mehmed Paşa ile nişancı Seydi Bey'in himayesiyle Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliğine tayin edilerek devlet hizmetine girdi. Yavuz Sultan Selim'in vezirlerden gizli tutmak istediği işlere ait yazıları kaleme aldırıldığı Mustafa Çelebi, padişahın bizzat yazdırdığı fermanlarda usule aykırı gördüğü ifadelerin düzeltilmesini arzetmekten çekinmezdi. Aynı zamanda Pîrî Paşa'nın altı yıl süreyle tezkireciliğini de yaptı. Pîrî Paşa'nın 1523'te emekliye ayrılmasıyla vezirîâzamlığa devlet işlerinde hiç tecrübesi olmaksızın doğrudan doğruya saraydan terfi ettirilen İbrâhim Paşa, Celâlzâde'yi geniş bilgi ve becerisi sebebiyle aynı hizmette kullandı. 1524'te İbrâhim Paşa, Hâin Ahmed Paşa'nın isyanından sonra incelemeler ve yeni düzenlemeler yapmak üzere Mısır'a gönderildiğinde Celâlzâde Mustafa'yı da beraberinde götürdü. Bu çalışmaların sonucunda çıkarılan yeni Mısır kanunnâmesinin düzenlenmesinde Mustafa Çelebi önemli bir rol oynamış olmalıdır.

Celâlzâde Mısır'dan döndükten hemen sonra reisülküttâb oldu (931/1525) ve on yıl bu görevi sürdürdü. Reisülküttâb olarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi'ne katılan Celâlzâde Mustafa Çelebi, Bağdat'a girildikten üç gün